

RAPORT CĂTRE MINISTRUL DANIEL FUNERIU CU PRIVIRE LA PROGRAMUL

Fiecare copil în grădiniță

AUGUST 2010 - FEBRUARIE 2011

O ABORDARE INOVATIVĂ PENTRU REDUCEREA DECALAJULUI EDUCAȚIONAL

MARIA GHEORGHIU, LESLIE HAWKE, ALINA SEGHEDI

8 APRILIE 2011

Foto: Davin Ellicson

CUPRINS

RAPORT

Justificare	3
Obiective	4
Privire de ansamblu	4
Dezvoltarea programului <i>Fiecare Copil în Grădiniță</i>	5
Costurile implementării proiectului per comunitate	6
Pașii următori	7
Concluzii și harta locațiilor	8

ANEXE

1. Dovezi internaționale ale efectelor durabile ale educației timpurii	10
2. Grup țintă și comunități	13
3. Rezultate detaliate august 2010 – februarie 2011	14
4. Probleme întâmpinate și lecții învățate	15
5. Întrebări frecvente	17
6. Contextul legal și strategic	18

MATERIALE DE SPRIJIN

1.a. Invitație către primari: <http://www.ovid.ro/wp-content/uploads/2011/03/Invitatie-catre-primari.pdf>

1.b. Formularul de aplicație *Fiecare Copil în Grădiniță*:

<http://www.ovid.ro/wp-content/uploads/2011/03/Formular-de-aplicare.pdf>

1.c. Cum a reușit o comunitate să aducă Fiecare copil în școală, Studiu de caz: Castelu, Ovidiu Rom, Iunie 2010:

<http://www.ovid.ro/wp-content/uploads/2011/03/Studiu-de-caz-Castelu.pdf>

1.d. Scrisoare către Inspectoratele Școlare: <http://www.ovid.ro/wp-content/uploads/2011/03/Scrisoare-catre-inspectorate.pdf>

2. *Economist's Plan to Improve Schools Begins Before Kindergarten*, de James Warren, New York Times, 24 decembrie 2010

<http://www.ovid.ro/wp-content/uploads/2011/03/New-York-Times-article-Dec.-24-2010.pdf>

3. *Rich Parents Don't Matter [BUT POOR PARENTS DO]*, de Jonah Lehrer, Wall Street Journal, 22 ianuarie 2011

<http://www.ovid.ro/wp-content/uploads/2011/03/Wall-Street-Journal-article-Jan-22-2011.pdf>

4. *What I.Q. doesn't tell you about race*, de Malcolm Gladwell, The New Yorker, 17 decembrie 2007

<http://www.ovid.ro/wp-content/uploads/2011/03/The-New-Yorker-article-Dec.-17-2007.pdf>

5. *O scrisoare deschisă către români, cetățeni europeni*, de Leslie Hawke, România Liberă, 17 septembrie 2010

<http://www.ovid.ro/wp-content/uploads/2011/03/Open-Letter-published-in-Romania-Libera-Sept-17-2010.pdf>

6. *Open letter*, de Leslie Hawke, The Economist Online, 13 septembrie 2010

<http://www.ovid.ro/wp-content/uploads/2011/03/Open-letter-published-in-The-Economist-Online-Sept-2010.pdf>

7. *Bottom of the heap: The dismal lives and unhappy prospects of Europe's biggest stateless minority*,

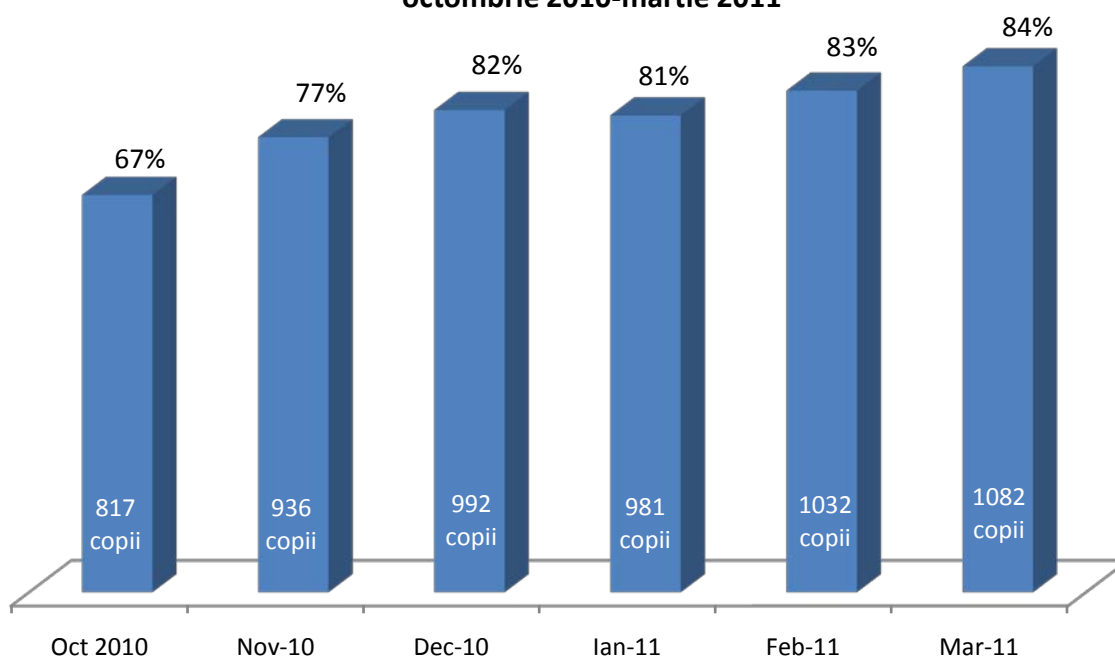
The Economist, 21 iunie 2008 <http://www.ovid.ro/wp-content/uploads/2011/03/The-Economist-article-June-21-2008.pdf>

8. Documentar „13 Motive” narat de Marcel Iureș: http://www.myvideo.ro/watch/7840773/13_Reasons_to_Believe

JUSTIFICARE

- ✓ Experiențele timpurii precare au efecte negative severe și de lungă durată asupra dezvoltării ulterioare a capacității creierului.¹
- ✓ Educația preșcolară reduce ratele de abandon școlar, șomaj și infracționalitate.²
- ✓ Programele centrate pe educația timpurie au o rentabilitate a investiției de 4 până la 10 ori mai mare față de investiția inițială.³
- ✓ Copiii foarte săraci din România NU beneficiază de educație preșcolară.
- ✓ **Educația timpurie este *singura* modalitate *demonstrată* de intervenție eficientă pentru a crește în mod semnificativ ratele de școlarizare ale copiilor care provin din medii dezavantajate.**
- ✓ **Părinții săraci își trimit copiii la grădiniță atunci când primesc un mic sprijin material.**

**Evoluția prezenței copiilor săraci
care primesc tichete sociale pentru frecvență 100%
octombrie 2010-martie 2011**

Studiile internaționale în domeniul educației demonstrează că lipsa stimulării intelectuale în primii ani de viață conduce la dizabilități de învățare majore. **Cu alte cuvinte, mediul în care copiii trăiesc în primii cinci ani determină capacitatea lor de a „funcționa” cu succes ulterior.** Pentru dovezi cu privire la importanța critică a educației timpurii vezi Anexa 1 (pag. 10).

Chiar dacă oficial sunt înscriși, mulți copii săraci din România nu merg la grădiniță. Părinții săraci, având la rândul lor un nivel scăzut de educație formală, sunt intimidați de sistem, autorități și „costurile ascunse” ale educației.⁴

¹ , **“The Timing and Quality of Early Experiences Combine to Shape Brain Architecture”**, Center for the Developing Child, Harvard University http://developingchild.harvard.edu/library/reports_and_working_papers/working_papers/wp5/

² **“Preschool Education and Its Lasting Effects: Research and Policy Implications”**, W. Steven Barnett, Rutgers University, Sept 2008; și David Boulton, *New York Times*

³ James Heckman, www.heckmanequation.org

⁴ „Costurile ascunse” includ cheltuielile legate de îmbrăcăminte adecvată, încălțăminte, creioane colorate, acuarele și alte rechizite pentru grădiniță. De obicei, părinții trebuie să le furnizeze, dar aceste costuri pot fi mult prea mari pentru părinții foarte

OBIECTIVE: PREGĂTIREA COPILOR SĂRACI ÎNTRE 3 ȘI 6 ANI PENTRU SUCCESȘ OLAR PRIN MOTIVAREA PĂRINȚILOR SĂ ÎI TRIMITĂ LA GRĂDINIȚĂ ÎN FIECARE ZI

2010:

- *Identificarea tuturor copiilor săraci între 3 și 6 ani din 19 comunități și înscrierea lor la grădiniță.*
- *Asigurarea frecvenței 100% la grădiniță pentru 80% dintre copii, folosind ca stimulent tichete sociale pentru familii.*
- *Colectarea de date pentru a demonstra eficiența tichetelor sociale în creșterea înscrierii și a prezenței zilnice la grădiniță*
- *Rafinarea metodologiei pentru extinderea programului la nivel național.*

2011-2012:

- *Publicarea rezultatelor pentru a încuraja mai multe comunități să adopte această strategie.*
- *Obținerea de fonduri guvernamentale și europene pentru a extinde programul în comunități noi.*

2012-2013:

- ✓ Implementarea programului în toate comunitățile care aplică, pentru toți copiii eligibili de **4,5 ani**.

2013-2014:

- ✓ Implementarea programului în toate comunitățile care aplică, pentru toți copiii eligibili de **3, 4 și 5 ani**.

2014-2015:

- ✓ Oferirea programului în TOATE comunitățile sărace, pentru toți copiii eligibili de **3-5 ani**.

PRIVIRE DE ANSAMBLU

Opinia publică îi învinuiește pe părinții săraci pentru rezultatele școlare slabe ale copiilor lor și pentru ratele ridicate ale abandonului școlar. Într-adevăr, persoanele foarte sărace tind să amâne înscrierea copiilor la școală și să sară cu totul peste etapa grădiniței. Motivele lor sunt, însă, complexe. Mulți dintre părinții săraci:

1. Nu sunt conștienți de importanța educației timpurii;
2. Nu pot face față „costurilor ascunse” ale educației;
3. Nu se simt în largul lor în mediul școlar.

În cei 10 ani de experiență de lucru cu familii dezavantajate, am constatat că:

1. **Expunerea timpurie (3-6 ani) la educația formală este esențială pentru reușita academică viitoare;**
2. **Singura cale eficientă de a aduce copiii săraci în număr mare la școală este susținerea comunităților locale să îi stimuleze și să îi sprijine pe părinți.**

În comunitățile sărace, acordarea de tichete sociale condiționate de frecvența de 100% a dus la creșterea semnificativă a prezenței copiilor și, în consecință, la îmbunătățirea performanțelor școlare și scăderea ratei de abandon. Dacă România vrea cu adevărat să crească rezultatele școlare și rata de alfabetizare, pur și simplu trebuie să facă din **educația timpurie pentru TOȚI copiii** un punct cheie al strategiei naționale cu privire la educație.

săraci cu mai mulți copii, care sunt nevoiți să amâne cât mai mult posibil înscrierea copiilor în sistemul educațional, frecvent chiar până la vârsta de 8 ani.

Mulți primari și directori de școală sunt conștienți de faptul că educația timpurie este importantă pentru succesul copiilor în școală și în viață. Cu toate acestea, nu au bugetul sau expertiza necesare pentru a rezolva problema părinților foarte săraci care nu își pot trimite copiii la grădiniță.

DEZVOLTAREA PROGRAMULUI *FIECARE COPIL ÎN GRĂDINIȚĂ*

În iulie 2010, Asociația Ovidiu Rom și Ministerul Educației, Cercetării, Tineretului și Sportului au invitat toate Primăriile din România să aplice pentru o finanțare care să le ajute să aducă la grădiniță fiecare copil sărac cu vârsta între 3 și 6 ani. Asociația Ovidiu Rom a alocat aproximativ 150 euro pentru fiecare copil a cărui familie era eligibilă pentru ajutor social sau trăia sub pragul de sărăcie. Această sumă acoperea necesarul lunar de resurse educaționale și tichete sociale pentru familiile ai căror copii au avut prezență zilnică.

Pentru a fi eligibilă, o comunitate trebuia să îndeplinească următoarele condiții:

- ✓ Identificarea a minimum 50 de copii care nu frecventau grădinița
- ✓ Existența unui mediator școlar
- ✓ Disponibilitatea de a recruta copiii din ușă în ușă și de a furniza îmbrăcăminte și încălțăminte
- ✓ Dorința de a se implica pentru înscrierea fiecărui copil de 3-6 ani la grădiniță

Peste 100 de comunități au aplicat. Cu ajutorul Ministerului Educației, Cercetării, Tineretului și Sportului, Asociația Ovidiu Rom a selectat 13. Prin urmare, programul a fost extins de la 6 la 19 comunități în septembrie 2010. În total, 1200 de copii din medii extrem de sărace au fost incluși în program. Prezența a fost notată zilnic de cadrele didactice și monitorizată săptămânal de comunitatea locală și lunar, prin sondaj, de Asociația Ovidiu Rom. La sfârșitul fiecărei luni, coordonatorii locali au distribuit tichete sociale părinților ai căror copii au avut prezență zilnică în luna respectivă.

Componentele de bază ale programului *Fiecare Copil în Grădiniță*:

1. Leadership din partea autorităților locale și un grup de acțiune eficient
2. Recrutarea din ușă în ușă a copiilor cu risc de abandon
3. Formarea cadrelor didactice în metode și strategii moderne de lucru cu copiii din medii dezavantajate
4. Implicarea părinților, în primul rând prin motivarea cu tichete sociale acordate pentru prezența zilnică a copiilor la grădiniță

- ✓ În prezent, **1200 de copii din 19 comunități** aflate în 11 județe (inclusiv București) beneficiază de metodologia *Fiecare Copil în Grădiniță*.
- ✓ În octombrie 2010, **67%** (817 copii) au avut **frecvență la grădiniță 100%**.⁵
- ✓ În martie **frecvența zilnică a crescut la 84%** (1082 de copii). În toate comunitățile incluse în proiect, frecvența la grădiniță în anul școlar 2010-2011 a fost cea mai mare din ultimii ani – deși mulți coordonatori locali ne-au spus că aceasta este **cea mai mare prezență la grădiniță înregistrată vreodată** în comunitățile lor.
- ✓ În toate comunitățile, **numărul copiilor cu prezență zilnică la grădiniță a crescut cu cel puțin 40%** comparativ cu anul școlar 2009-2010.

⁵ Prezența copiilor este notată zilnic, la vedere, de către educatoarele. Săptămânal, câte un membru al echipei locale verifică lista de prezență, prin sondaj. Tot săptămânal, coordonatorul local sau directorul școlii trimite prin sms situația prezenței către Ovidiu Rom, pentru a fi centralizată. Ovidiu Rom vizitează fiecare școală cel puțin o dată pe lună și verifică dosarul de proiect.

- ✓ În fiecare comunitate, rata de frecvență a copiilor a crescut lunar în primul semestru – părinții au înțeles că primesc tichete sociale numai dacă își aduc copiii la grădiniță ÎN FIECARE ZI.
- ✓ În două comunități s-a observat că prezența elevilor de școală primară (aflată în aceeași clădire cu grădinița) a crescut concomitent cu cea a copiilor de la grădiniță.

Comentariile coordonatorilor locali:

Alțîna: „Am avut cea mai mare frecvență la grădiniță din ultimii 10 ani.”

Araci: „Anul trecut au fost înscriși în grădiniță 89 de copii. Anul acesta sunt înscriși 152 de copii, dintre care 115 din proiect... **Frecvența a crescut foarte mult, 110 dintre cei 115 copii având numai câteva absențe din cauze medicale; a crescut și frecvența celor care nu sunt propuși pentru tichete sociale.**”

Band: „Am reușit să schimbăm mentalitatea unor părinți care, la început, spuneau “copilul meu stă foarte bine și acasă”, iar acum zâmbesc plini de bucurie pentru că cei mici au învățat culorile.”

Roșia: „În cele 4 luni de monitorizare, **87% dintre copii au avut prezența de 100 %**, comparativ cu anul trecut când putem spune, deși nu avem date exacte, că **niciun copil nu a avut o asemenea prezență.**”

Coroieni: „În anul școlar 2009-2010 erau înscriși 60 de copii. Din aceștia numai 15 și veneau la grădiniță. **Rata frecvenței a crescut în 2010-2011 la peste 75% .**”

Gura Șuții: „Anul acesta avem o prezență foarte bună indiferent de vremea de afară”.

COSTURILE IMPLEMENTĂRII PROIECTULUI PER COMUNITATE

Programul este gândit să folosească resursele umane deja disponibile în comunitate, adică un asistent social cu jumătate de normă, un mediator școlar, cadrele didactice, și un coordonator de program desemnat (de obicei, acest rol este preluat de directorul școlii sau de asistentul social).

Costuri locale pentru 40 de copii (3-6 ani) pe an	
1. Resurse Umane	
Două cadre didactice	Școala
Coordonator Local	Școala
Mediator Școlar	Bugetul Local
Asistent Social	Bugetul Local
2. Materiale educaționale (clasă)	600
3. Costuri directe	9400
Tichete Sociale (40 copii x 20€ x10 luni)	8,000
Atelier de Vară Șotron	1,000
Întâlniri lunare cu părinții	400
Total	€10,000
Cost per copil:	€250

Sunt incluse și costurile unui Atelier de Vară de două săptămâni. Nu sunt incluse costurile formărilor, ale consultației și supervizării – acestea sunt furnizate de Asociația Ovidiu Rom. Este esențial ca educatoarele să primească sprijinul adecvat pentru a face față provocărilor impuse de lucrul cu copii din medii dezavantajate, ca implementarea să fie monitorizată atent și ca informațiile să fie colectate corect, dar credem că aceste costuri pot și ar trebui să fie suportate prin intermediul altor canale (fonduri UE, Banca Mondială etc.).

Estimările privind numărul de copii din România care trăiesc sub pragul sărăciei variază sensibil. Anual se nasc 200,000 de copii, deci în România există aproximativ 600,000 de copii de 3, 4, și 5 ani. Dacă 10% din aceștia trăiesc în sărăcie, atunci 60,000 de copii pe an ar fi eligibili pentru acest program.

Pentru 60,000 de copii ar fi necesari 15 milioane de euro pe an. Comparați 250 € pe copil pentru un an cu costul întreținerii unei persoane în închisoare într-o lună (în 2008 acesta era estimat la 300 €⁶).

⁶ http://www.ziarulprahova.ro/articol~categorie-social~stire-20596~%e2%80%9epentru-intretinerea-unui-detinut-statul-cheltuieste-lunar-circa-300~cauta-eduard-stasie~perioada-toata_arhiva.html accesat pe 30 ianuarie 2008.

PAȘII URMĂTORI

Martie 2011. Primirea și evaluarea aplicațiilor din partea comunităților pentru continuarea proiectului în anul școlar 2011-2012 (din informațiile pe care le avem, toate cele 19 comunități doresc continuarea proiectului, în afară de două care încă nu s-au decis neavând minimul de resurse locale necesare).

Motive exprimate de membrii echipelor locale pentru continuarea proiectului:

„Progresul făcut de copii în acest interval datorat prezenței zi de zi.”
 „Importanța tichetelor sociale pentru familiile copiilor.”
 „Amenajarea spațiului corespunzător pentru desfășurarea activităților.”
 „Posibilitatea celor care predau de a vizita Școala Americană din București.”
 „Ajutor financiar pentru achiziționarea rechizitelor.”
 „Faptul că va fi înscrisă în clasa I o generație de copii care au frecventat grădinița va diminua riscul de abandon școlar.”

<i>Fiecare Copil în Grădiniță</i> – Planificare 2011							
Activitate	Mar	Apr	Mai	Iunie	Iulie	Aug	Sept
Modulul “Șotron Zero”							
Formare cadre didactice							
Prezentare către Ambasadorii europeni							
Evaluare și întâlniri cu Grupurile de acțiune locală							
Rapoartele finale ale comunităților							
Selectarea comunităților pentru 2011-2012							
Raport către Ministerul Educației pentru primul an							
Ateliere de Vară “Șotron”							
Începutul școlii							

Sugestie de desfășurător al Planului Național de Educație Timpurie pentru copiii dezavantajați:

Anul 1 (2012) Fiecare Copil în Grădiniță pentru toți copiii de 5-6 ani din comunitățile înscrise.
Anul 2 (2013) Fiecare Copil în Grădiniță pentru toți copiii de 4-5 ani din comunitățile înscrise.
Anul 3 (2014) Fiecare Copil în Grădiniță pentru toți copiii de 3-5 ani din comunitățile înscrise.
Anul 4 (2015) Fiecare Copil în Grădiniță disponibil pentru toți copiii de 3-5 ani din România.

Componentele Fiecare Copil în Grădiniță:

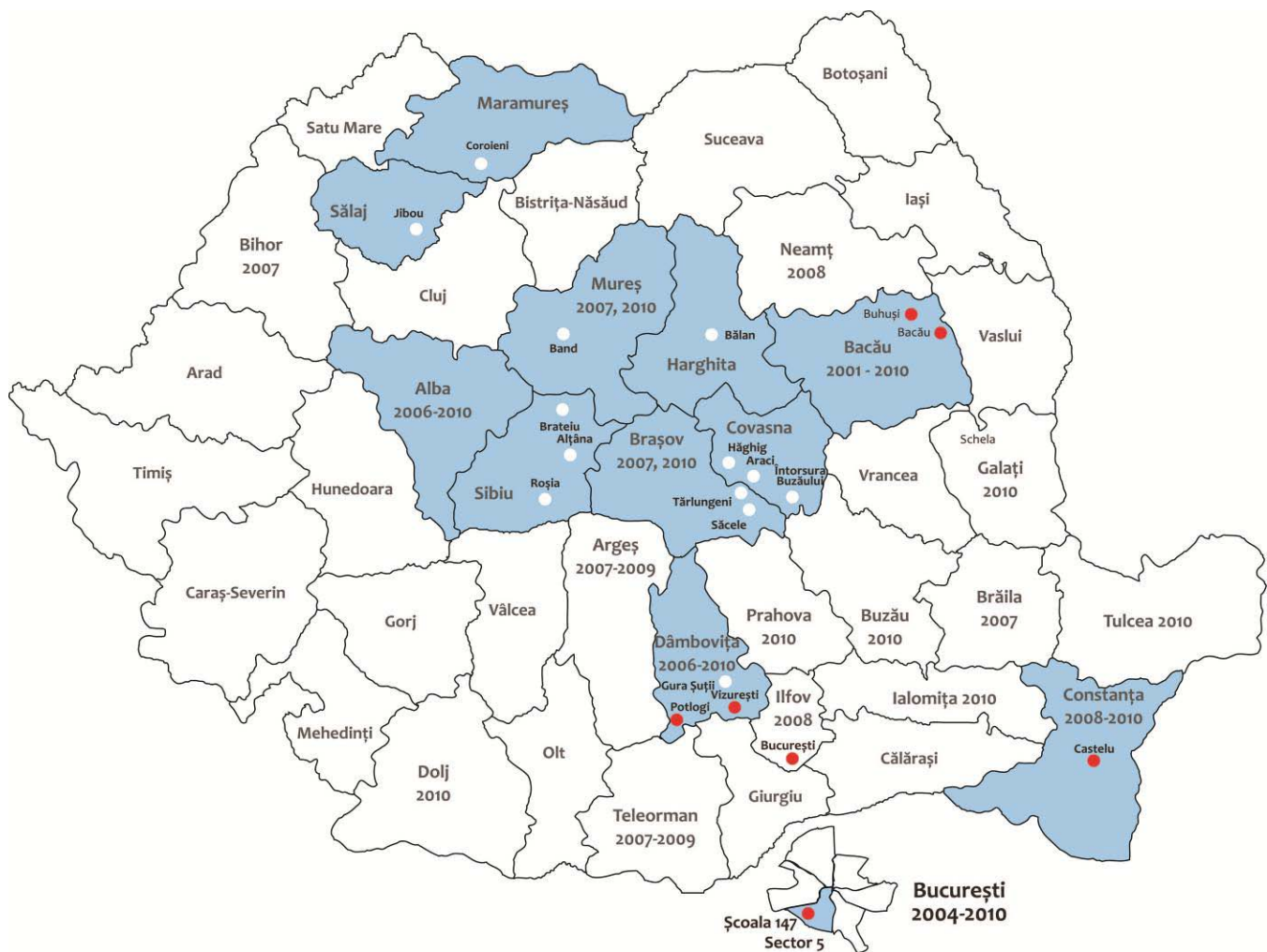
1. Formarea cadrelor didactice
2. Recrutarea copiilor săraci din comunitate
3. Inspector *Fiecare Copil în Grădiniță* (subaltern al inspectorului învățământ preșcolar)
4. Tichete sociale pentru prezența zi de zi
5. Supervizare de către o autoritate externă

CONCLUZII

Liderii progresiști europeni și americani încep să fie atenți la cercetările care confirmă că **oportunitățile educaționale timpurii sunt cele mai inteligente și mai profitabile investiții pentru a asigura stabilitatea și creșterea economică a unei țări.** (Vezi dovezi în anexa 1)

Părinții educați din România apreciază importanța educației timpurii pentru propriii lor copii. Opinia publică și cei care fac politicile sunt de acord prea des cu faptul că atunci când este vorba de persoanele sărace din mediile rurale și de etnie romă, educația timpurie este un vis imposibil. Ovidiu Rom demonstrează în 19 comunități (13 noi și 6 în care programele continuă de mai mulți ani) că dacă există sprijin din partea autorităților locale, există o metodă relativ simplă și necostisitoare de a aduce la grădiniță copiii foarte săraci: și anume **tichetele sociale condiționate de prezența zilnică a copiilor.**

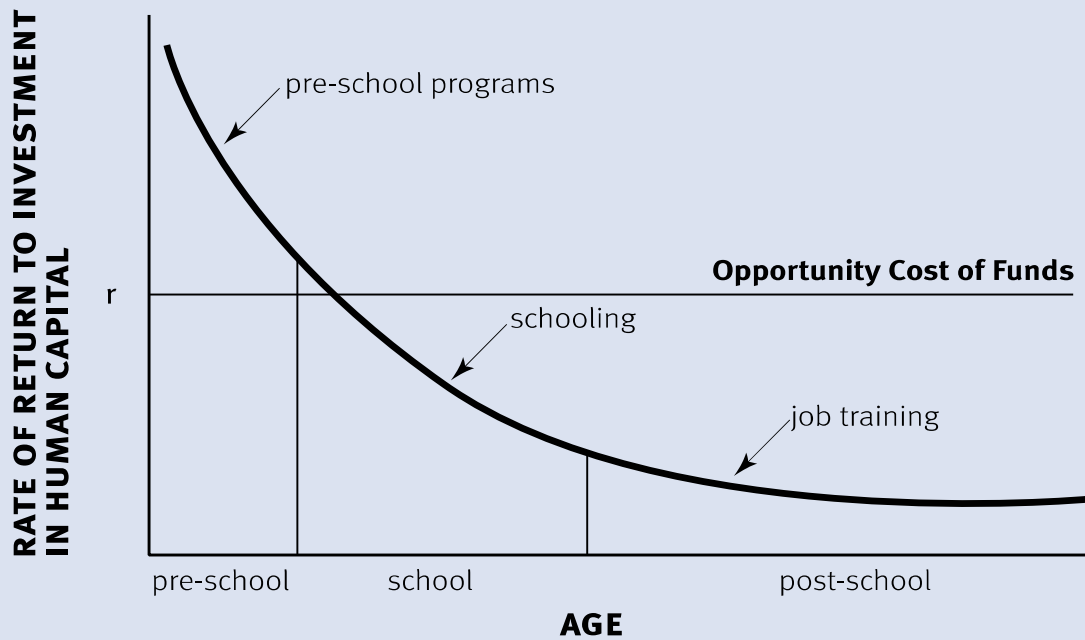
Comunitățile locale care doresc cu adevărat să aducă fiecare copil la grădiniță reușesc să facă acest lucru. Și datorită tichetelor sociale, copiii vin constant. Prin participarea în sistemul educațional de la o vârstă fragedă, acești copii au o șansă să devină cetățeni productivi ai societății.

- Comunități în care Ovidiu Rom implementează programe dinainte de 2010
- Comunități în care Ovidiu Rom implementează Fiecare Copil în Grădiniță începând din 2010

1. Dovezi internaționale ale efectelor durabile ale educației timpurii	10
2. Grup țintă și comunități	13
3. Rezultate detaliate august 2010 – februarie 2011	14
4. Probleme întâmpinate și lecții învățate	15
5. Întrebări frecvente	17
6. Contextul legal și strategic	18

Return on Investment Over Time

Rates of return to investment in human capital as function of age when the investment was initiated. The data were derived from a life cycle model of dynamic human capital accumulation with multiple periods and credit constraints. Investments were initially set to be equal across all ages. 'r' represents the cost of the funds. Data are from Cunha et al (2005).

Source: Knudsen, et al.¹³

ANEXA I: DOVEZI INTERNAȚIONALE ALE EFECTELOR DURABILE ALE EDUCAȚIEI TIM PURII

Următoarele paragrafe rezumă rezultate ale unor importante studii recente despre educația timpurie și despre consecințele economice ale needucării celor mai sărace persoane din Europa.

A. Rezumat al "Preschool Education and Its Lasting Effects: Research & Policy Implications",

W. Steven Barnett, Rutgers University, September 2008

<http://nieer.org/resources/research/PreschoolLastingEffects.pdf>

[http://nieer.org/docs/index.php?DocID=284'](http://nieer.org/docs/index.php?DocID=284)

Această examinare minuțioasă a educației preșcolare din SUA trece în revistă efectele pe termen scurt și lung ale acestora asupra procesului de învățare și dezvoltare a copiilor.

Concluzii:

- ✓ Programele preșcolare bine gândite determină îmbunătățiri pe termen lung ale rezultatelor școlare, inclusiv note mai bune și rate scăzute de repetenție/nevoie de educație specială.
- ✓ Copiii dezavantajați economic beneficiază pe termen lung de educația preșcolară.
- ✓ Creșterea investițiilor publice în programele de educație școlară eficientă determină rezultate semnificative la nivel educativ, social și economic.

Recomandări:

- ✓ Modelele de educație preșcolară care s-au dovedit eficiente implică un număr rezonabil de mic de copii în grupă și educatori formați și plătiți corespunzător.
- ✓ Educatorii au nevoie de supervizare și consiliere constantă.
- ✓ Programele ar trebui să evalueze regulat cunoștințele dobândite de copii și dezvoltarea lor, pentru a vedea în ce măsură sunt îndeplinite obiectivele.
- ✓ Programele ar trebui gândite astfel încât copilul să se dezvolte în toate aspectele, inclusiv cel social și emoțional.
- ✓ **Cu cât procesul de educație este început mai devreme și durează mai mult, cu atât rezultatele sale sunt mai bune – planurile de extindere a accesului copiilor sub 4 ani la educație ar trebui să dea prioritate copiilor dezavantajați, care ar beneficia cel mai mult.**

Programul de educație preșcolară **High/Scope Perry din SUA** a împărțit 128 de copii provenind din grupuri sociale dezavantajate în două grupuri: un grup a beneficiat de educație preșcolară cu program scurt și vizite la domiciliu efectuate de educatori, iar celălalt a devenit grup de control. Copiii au fost monitorizați începând de la vârsta de 3 ani. 123 de copii au fost monitorizați până la maturitate. Avantajul cognitiv dobândit de copiii care au fost la grădiniță a scăzut în timp, dar s-a constatat o diferență semnificativă a notelor în gimnaziu. Grupul care a fost la grădiniță se comporta mai bine în clasă, înregistra rate mai scăzute ale delincvenței și infraționalității, mai puține plasări în centre pentru educație specială, și un procent mai ridicat de absolvenți. Până la 40 de ani, grupul avea mai mulți membri angajați, care câștigau mai mult, erau mai puțin dependenți de ajutoare de la stat și mai puțini erau arestați.

B. Extrase din "The Timing and Quality of Early Experiences Combine to Shape Brain Architecture", Center for the Developing Child, Harvard University

http://developingchild.harvard.edu/library/reports_and_working_papers/working_papers/wp5/

Calitatea mediului ce îl înconjoară pe copilul mic și experiențele adecvate stadiilor de dezvoltare sunt extrem de importante în determinarea tăriei sau slăbiciunii arhitecturii creierului care, la rândul ei, determină cât de bine copilul va putea gândi și își va putea regla emoțiile.

Ca și la construcția unei case, anumite părți ale creierului trebuie structurate secvențial și adecvat pentru a putea susține dezvoltarea intelectuală pe termen lung. La fel cum lipsa materialelor potrivite poate determina schimbarea planurilor de construcție, lipsa experiențelor potrivite determină alterări în planurile genetice. Prin urmare, formarea unor structuri cognitive, emoționale și sociale avansate pe o fundație inițială slabă a arhitecturii creierului este mult mai dificilă și mai puțin eficientă decât formarea acestora corect de la început.

Influența extrem de mare a primelor experiențe asupra arhitecturii creierului face din primii ani de viață o perioadă, în același timp, foarte valoroasă și foarte vulnerabilă pentru dezvoltare.

Odată creată, o bază slabă poate avea efecte nocive asupra dezvoltării ulterioare a creierului, chiar dacă mediul devine sănătos mai târziu.

S-a demonstrat științific că aspectele critice ale structurii creierului sunt formate înainte și imediat după naștere, deci cu mult înaintea intrării copiilor în școală.

Pentru a ajuta copiii să-și atingă potențialul, comunitățile trebuie să le sprijine familiile în a le furniza experiențe stimulative și adecvate în primii ani de viață. Apoi, se poate construi pe fundația sănătoasă prin expunerea continuă, în timpul anilor școlari, la stimuli potriviți.

Implicații pentru programele educative

- Dezvoltarea creierului și comportamentul sunt modelate de expunerea la diverse experiențe.
- Atât arhitectura creierului, cât și modelele comportamentale devin din ce în ce mai greu de schimbat odată cu avansarea în vârstă.
- Este mai eficientă abordarea corectă a problemei de la început decât încercarea de a o repara ulterior.

Politicile publice joacă un rol important în promovarea dezvoltării sănătoase a copiilor – desigur, în paralel cu influențele familiale. Acest aspect este deosebit de important pentru copiii care au crescut în condiții grele.

Principiile elementare ale neurologiei și statistica economică a dezvoltării capitalului uman arată că intervenția promptă pentru copiii cei mai vulnerabili va genera cel mai mare profit.

În ultimii ani, o multitudine de analize economice au adus o nouă dimensiune a dezbaterilor publice cu privire la valoarea pentru societate a investițiilor în îngrijirea și educația copiilor mici aflați în situații de risc, acestea fiind mai fructuoase decât în programele de ajutorare a adulților cu competențe limitate. Pe scurt (deși rezultatele depind de continuarea investițiilor pe perioada întregii copilării), **cele mai eficiente rezultate vin din investițiile în educația preșcolară.**

C. Ecuația Heckman

James Heckman este profesor de economie la Universitatea din Chicago, câștigător al Premiului Nobel pentru Economie și expert în economia dezvoltării umane. Studiul său legat de investițiile în copilăria timpurie se numește Ecuația Heckman. Este o formulă care ilustrează câștigurile majore ce pot proveni din **investițiile în dezvoltarea timpurie și egală a potențialului uman.**

Următorul site arată de ce este atât de important să investim în primii ani de viață și de ce acest lucru furnizează statului un câștig mai mare decât investiția în capitalul uman: <http://www.heckmanequation.org/> “Învățați cum Dezvoltarea Copiilor Mici Afectează Societatea”, James Heckman, 2009. <http://www.heckmanequation.org/heckman-equation-slideshow>.

D. Cum îți afectează grădinița salariul? Rezultate ale proiectului STAR,

Raj Chetty, Harvard University et.al., ianuarie 2011

În cadrul proiectului STAR, 11.571 de elevi din Tennessee și profesorii lor au fost distribuiți la întâmplare în diferite clase din școlile lor, între grădiniță și clasa a 3-a. Notele la testele din grădiniță au fost corelate puternic cu rezultatele, cum ar fi nivelul câștigurilor la 27 de ani, terminarea unei facultăți, deținerea unei locuințe și nivelul pensiilor. Copiii care au avut educatori mai experimentați aveau salarii mai mari. Cei din grupele cu un număr mic de participanți prezentau o probabilitate mai mare de a merge la facultate și de a-și îmbunătăți veniturile, dar mărimea claselor NU a influențat veniturile la vârsta de 27 ani.

E. Ideile principale din “Costurile economice ale excluderii Romilor”, Banca Mondială, Departamentul pentru Dezvoltare Umană din Europa și Asia Centrală, aprilie 2010

http://siteresources.worldbank.org/EXTROMA/Resources/Economic_Costs_Roma_Exclusion_Note_Final.pdf

Majoritatea romilor apti de muncă nu sunt suficient de educați pentru a se putea înscrie pe piața muncii. Prin urmare, țările europene pierd anual sute de milioane de euro în productivitate și contribuții la stat.

- Cele mai joase estimări ale pierderii anuale de productivitate se întind de la 231 mil. Euro (Serbia), 367 mil, euro (Republica Cehă), 526 mil euro (Bulgaria) până la **887 mil. Euro în România.**
- Pierderile anuale fiscale se întind de la 58 mil. Euro în Serbia, 202 mil. euro în România, 233 mil. euro în Republica Cehă până la 370 mil. euro în Bulgaria.
- Conform altor estimări (UNDP, 2006), pierderile economice ale celor 4 țări combinate se ridică la 5.7 miliarde euro anual, iar pierderile fiscale la 2 miliarde euro anual.

Eliminarea decalajului educațional este modul inteligent de abordare a problemei:

- Romii educați au șansa de a câștiga mai mult. Comparativ cu cei care au absolvit numai ciclul primar, cei care absolvă ciclul secundar de învățământ au șansa de a câștiga cu 83% mai mult în Bulgaria, cu 110% mai mult în Republica Cehă și cu **144% mai mult în România.**
- **Câștigurile anuale rezultate din rezolvarea problemei educației sunt mult mai mari decât costul total al investiției necesare:** de 7.7 ori în Bulgaria, 7.4 ori în Republica Cehă, 2.4 ori în România.
- **Proporția romilor în cadrul populației apte de muncă din Europa Centrală și de Est va crește datorită îmbătrânirii rapide a populației.** Este esențial ca romii să poată participa la forța de muncă pentru a putea susține costurile în ridicare ale pensiilor, asigurărilor de sănătate etc.

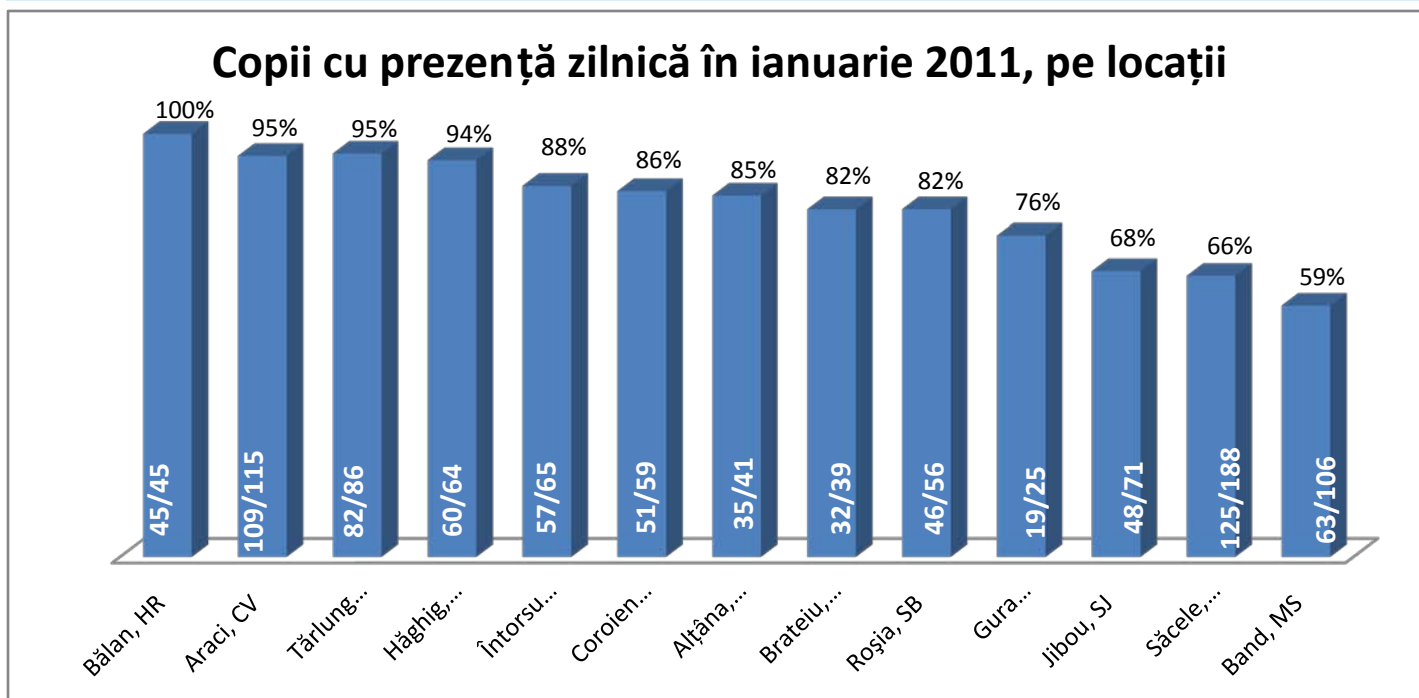
Provocările prezentate de costurile economice și fiscale ale excluderii romilor sunt deosebit de grave în contextul îmbătrânirii acute a populației. Între 2000 și 2025, populațiile țărilor incluse în studiu vor scădea cu 18% în Bulgaria, 5% în Republica Cehă, 10% în România și 3% în Serbia. Se vor înregistra și creșteri mari ale proporției persoanelor în vârstă (peste 65 ani). Aceste condiții pun presiune asupra populației apte de muncă, aflate în scădere, care trebuie să suporte costurile pensiilor și ale îngrijirilor medicale. Acest lucru poate fi obținut numai având o populație ai cărei participanți sunt cu toții capabili să participe la forța de muncă. Romii constituie deja o proporție importantă din populația multor țări europene. Procentul va continua să crească, dată fiind media de vârstă mai scăzută decât a restului populației. Prin urmare, creșterea substanțială a participării și productivității romilor este o necesitate economică pentru toată lumea.

F. Notă: Includerea Romilor: O oportunitate Economică pentru Bulgaria, Republica Cehă, România și Serbia, Praga, 30 septembrie, 2010

http://siteresources.worldbank.org/INTROMA/Resources/Policy_Note_Fact_Sheet.pdf

Această notă se bazează pe descoperirile menționate mai sus și ilustrează beneficiile economice ale eliminării discrepantei de productivitate dintre romi și populațiile majoritare. Patru zone sunt deosebit de importante: (a) **îmbunătățirea cunoștințelor cu privire la ce programe și strategii funcționează cel mai bine;** (b) **discutarea pe larg și difuzarea informațiilor;** (c) **îmbunătățirea designului programelor, a implementării și a monitorizării capacităților entităților (sub)naționale și a organizațiilor societății civile și** (d), **îmbunătățirea participării romilor.**

ANEXA 2: GRUP ȚINTĂ ȘI COMUNITĂȚI

Comunități selectate:

Brașov: Săcele, Tărlungeni; **Covasna:** Araci, Hăghig, Întorsura Buzăului; **Mureș:** Band; **Harghita:** Bălan; **Maramureș:** Coroieni; **Sălaj:** Jibou; **Sibiu:** Roșia, Alțâna, Brateiu; **Constanța:** Castelu; **Bacău:** Bacău, Buhuși; **Dâmbovița:** Gura Șuții, Potlogi, Vizurești; **București:** sector 5.

Copiii incluși în proiect provin din familii care trăiesc în sărăcie extremă, transmisă din generație în generație. Părinții lor au terminat în medie 4-5 clase, dar sunt și comunități unde nu au fost deloc la școală (cum ar fi Band, unde maxim 5% din părinți au una sau două clase, Castelu sau Coroieni). În doar trei comunități sunt mai mulți părinți care au terminat 8 clase (Roșia, Săcele, Bălan).

Famiile au în medie 4-5 copii, deși sunt frecvente cazurile în care 10-12 persoane trăiesc într-o singură casă cu două camere. În marea majoritate a cazurilor, casele sunt într-o stare deplorabilă, cu acoperișuri improvizate, de multe ori fără geamuri izolate, căldură, curent electric și apă curentă, încălzite cu mijloace improvizate. Pentru a ajunge la grădiniță, copiii sunt nevoiți să meargă prin noroi, pe drumuri nepavate uneori chiar și 1-2 kilometri.

Principalele surse de venit sunt ajutorul social și alocațiile copiilor. Unii părinți lucrează cu ziua în agricultură (munci sezoniere la cules de mere, ciuperci, cartofi), confecționează coșuri și măști din nulele, sau colectează fier vechi. Nivelul scăzut de educație și lipsa oportunităților de muncă în zonele în care trăiesc fac extrem de dificilă angajarea acestora.

Principalele probleme care stau în calea educației preșcolare a copiilor sunt îmbolnăvirile frecvente din cauza mediului de viață impropriu, faptul că părinții își iau copiii cu ei când pleacă să lucreze în afara localității, îngrijirea fraților mai mici. Căsătoria la vârste foarte fragede (12-14 ani) nu este un factor decisiv în aceste comunități.

În majoritatea comunităților sărăcia este extremă, și foarte puțini dintre oameni au posibilitatea de a lucra în străinătate. Prin urmare, neglijarea copiilor ca urmare a plecării în străinătate nu este un factor decisiv pentru abandonul școlar al copiilor.

ANEXA 3: REZULTATE DETALIAE AUGUST 2010 – FEBRUARIE 2011

- ✓ **1200 de copii** între 3 și 6 ani au fost înscriși la grădiniță
- ✓ **870 de copii au primit îmbrăcăminte și încălțăminte** pentru a putea veni la grădiniță. Pentru 380 de copii, fondurile au fost alocate de către Consiliile Locale, iar pentru restul de 490 echipele locale au obținut sponsorizări sau donații de la ONG-uri locale, firme sau alte instituții de învățământ.
- ✓ **Peste 1000 de copii au beneficiat de rechizite**, care au fost cumpărate de echipele locale cu fonduri primite de la Ovidiu Rom în cadrul proiectului.
- ✓ **Până în februarie, peste 80% din cei 1200 de copii au avut prezență zi de zi.**
- ✓ **1400 de părinți** s-au implicat activ în procesul de educație a copiilor lor și au început să înțeleagă importanța acesteia.
- ✓ **150 de membri ai echipelor locale s-au implicat în proiect.** Niciun membru al echipei locale nu a primit compensații suplimentare pentru participare.
- ✓ **Echipele locale au găsit soluții pentru problemele apărute**, cum ar fi alocarea de spațiu pentru numărul ridicat de copii din grădiniță, obținerea de autorizații pentru noi poziții de predare și numirea de mediatori pentru grădinițe.
- ✓ **Șapte noi grupe de grădiniță au fost create pentru a avea loc numărul ridicat de copii.** Au fost înființate 5 posturi noi de predare plătite de Inspectoratele Școlare Județene. Alte 2 cadre didactice sunt plătite de Asociația Ovidiu Rom, dar vor fi preluate de Inspectoratele Școlare în septembrie 2011. În unele spații au fost formate grupe noi de după-amiază.
- ✓ **Cinci asistenți pentru educatori au fost angajați**, acolo unde numărul copiilor era prea mare pentru un singur educator. 4 asistenți sunt plătiți de Asociația Ovidiu Rom, iar unul este plătit de Primăria Târlungeni.
- ✓ **150 de membri ai comunităților locale** s-au implicat în proiect (directori de școli și grădinițe, educatoare, asistenți sociali și referenți în primărie, mediatori școlari, primari); de asemenea, proiectul implică medicii de familie din comunități, lideri ai comunităților sărace, reprezentanți ai părinților etc. Niciunul dintre acești oameni nu primește remunerație pentru implicare.
- ✓ **35 de profesori** din comunitățile locale au participat la cursuri de formare furnizate de Ovidiu Rom.
- ✓ **Modulul „Șotron Zero”** a fost adăugat în primăvară de către 8 dintre echipele locale, pentru copiii de 2-4 ani. „Șotron Zero” le oferă copiilor și părinților sesiuni săptămânale pentru a-i familiariza cu mediul școlar și pentru a-i învăța pe părinți activități educative pe care le pot face acasă cu copiii lor.

ANEXA 4: PROBLEME ÎNTÂMPINATE ȘI LECȚII ÎNVĂȚATE

PROBLEME ÎNTÂMPINATE:

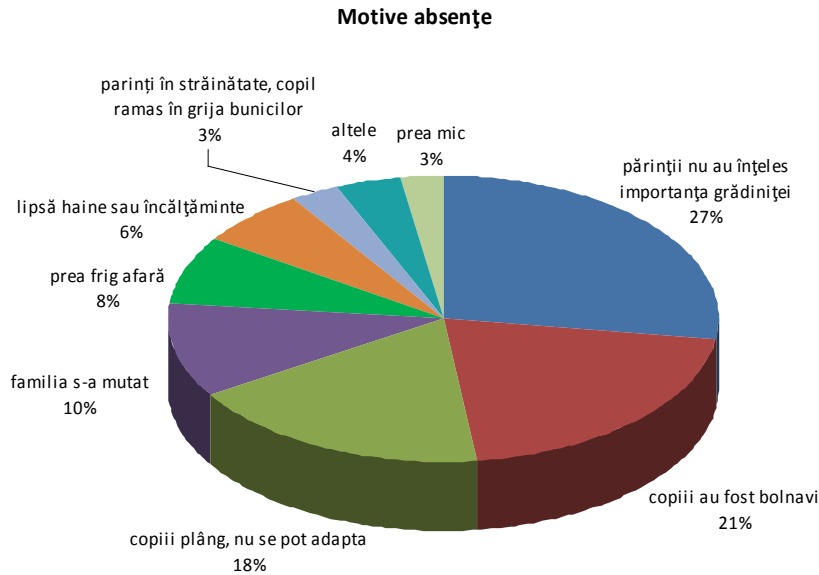
- a. Lipsa spațiului** – multe grădinițe sunt foarte mici și neîncăpătoare, ceea ce face dificilă adaptarea la numărul mare de copii aduși prin proiect. Au fost găsite soluții temporare prin formarea unor grupe de după-amiază. În unele comunități, Consiliul Local sprijină construirea unei grădinițe noi sau renovarea altor spații. TOATE comunitățile au găsit câte o soluție, chiar dacă nu una ideală. După cum spunea unul dintre directori, „Lipsa spațiului este un pretext convenabil, dar nu este o problemă insurmontabilă dacă autoritățile chiar doresc să găsească loc pentru copii.”
- b. Situația neclară a mediatorului școlar în unele comunități**, din motive diverse:
- ✓ există un om format care face această muncă, dar el nu este angajat și nici plătit oficial;
 - ✓ un singur mediator și pentru școală și pentru grădiniță, sau un mediator pentru mai multe sate;
 - ✓ nu există o persoană calificată în comunitate pentru rolul de mediator;
 - ✓ mediatorul nu este plătit de grădiniță, ci de Centrul de Resurse și directorul școlii nu îi poate impune implicarea în proiect.
- c. Lipsa implicării Primăriei în unele comunități.** Prin intermediul proiectului sunt aduși din ce în ce mai mulți copii la grădiniță, dar acest lucru generează și unele complicații. Suportul local este fluctuant. Asistenții sociali joacă un rol-cheie în procesul de verificare a condițiilor în care trăiesc copiii (prin anchete sociale) și al distribuției de tichete sociale. Un sprijin mai susținut din partea Primăriei ar putea rezolva această problemă.
- d. Regulile sunt neclare pentru unii părinți.** Inițial, o parte dintre aceștia nu au înțeles că li se acordă tichete sociale exclusiv pentru prezența zilnică a copiilor la grădiniță, fără absențe nemotivate. Unii părinți cu o situație materială mai bună decât a celor incluși în proiect erau nemulțumiți că ei nu primesc tichete sociale, neînțelegând condițiile în care acestea se acordă. Aceste situații sunt normale la început, dar pot fi evitate prin consilierea mai atentă a părinților și prin activități de conștientizare a comunității cu privire la importanța educației pentru toți copiii.
- e. Cadrele didactice necalificate și/sau suplinitoare** – în multe comunități rurale procesul educațional este dificil pentru că unele educatoare pur și simplu nu sunt pregătite să facă față unui număr mare de copii care nu au beneficiat de educație și acasă. În același timp, situația de provizorat face dificilă investiția în formarea cadrelor didactice prin proiect.

LECȚII ÎNVĂȚATE:

A. Pentru succesul proiectului sunt foarte importante:

- **Implicarea Grupului de Acțiune Locală** prin sprijinirea rezolvării problemelor concrete care apar (spațiu, normare de posturi, consilierea părinților etc.)
- **Susținerea puternică din partea primarului sau a directorului școlii**, preferabil din partea amândurora.
- **Participarea la recrutarea inițială atât a mediatorului școlar, cât și a asistentului social** – aceștia fiind cei care cunosc cel mai bine familiile și sunt persoanele cele mai indicate pentru a decide cine este eligibil.
- **Vizitele repetate, din ușă în ușă, pentru a se asigura că TOȚI copiii sunt identificați și înscriși.** În caz contrar, copii eligibili pot fi trecuți cu vederea.

- **Flexibilitatea echipei locale și deschiderea directorilor de școli și grădinițe cu privire la condițiile de înscriere a copiilor** (în așa fel încât să poată fi înscriși și copii care nu au certificate de naștere sau cei care au fost identificați mai târziu).
- Explicarea foarte clară a procedurii și **transparență în recrutarea copiilor**. Explicarea (atât părinților, cât și comunității) a scopurilor programului.
- **Monitorizarea corectă a prezenței** de către educatoare și respectarea strictă a condițiilor de motivare a absențelor.

B. Provocări continue:

- Comunicarea dificilă în condițiile în care nu toți coordonatorii locali au acces permanent la internet și calculatoare performante și nu sunt întotdeauna familiarizați cu anumite programe de lucru (Excel, PowerPoint)
- Răspândirea geografică mare a comunităților – copiii trebuie uneori să parcurgă pe jos distanțe mari până la grădiniță.
- În multe locuri, coordonatorii locali și-au asumat toată responsabilitatea proiectului și le-a fost greu să delege responsabilitatea altor membri ai echipei. Acest lucru face riscantă sustenabilitatea locală a proiectului în cazul în care coordonatorul se decide să iasă din proiect.
- Este dificil de păstrat echilibrul între procedurile deja stabilite, explicate echipelor locale și flexibilitatea impusă de situațiile nou apărute.

ANEXA 5: ÎNTREBĂRI FRECVENTE

1. Ce se va întâmpla când copiii termină grădinița și nu mai primesc tichete sociale?

Un aspect major al proiectului este convingerea părinților needucați de importanța grădinitei și a școlii. Ei dezvoltă atitudini și OBICEIURI NOI, alt tip de aspirații pentru copiii lor. Odată ce procentul copiilor săraci care merg la grădiniță crește, presiunea socială începe să acționeze într-un mod pozitiv, iar acest comportament se va păstra și când copiii vor merge la școală. În aceste comunități, „statutul social” este asociat cu mersul la școală. Susținerea din partea statului pentru rechizite, deși inadecvată, ajută cât de cât la amortizarea costurilor. Programul „cornul și laptele” este un alt motiv ce încurajează prezența. În plus, în prezent alocația complementară este și ea condiționată de prezența copiilor la școală.

2. De unde știm că educatorii păstrează evidența corectă a prezențelor?

Un element important al formării profesorilor este explicarea naturii „experimentale” a programului și a importanței acurateții. Un membru al echipei Ovidiu Rom vizitează fiecare școală cel puțin o dată pe lună și verifică dosarul de proiect. Fiecare membru al echipei locale verifică lista de prezență, prin sondaj, cel puțin o dată pe lună. Supervizarea activităților și colaborarea dintre cadrele didactice sunt esențiale pentru reușita programului.

3. Ce resurse furnizează Asociația Ovidiu Rom?

Ghidul de Implementare (care cuprinde de 60 pagini) este, de fapt, un manual de instrucțiuni pas cu pas ce derivă din experiența de 10 ani a organizației în educația copiilor săraci și formarea cadrelor didactice în acest scop – oferirea de educație de calitate și rezolvarea problemelor practice ce apar invariabil. Pe lângă acoperirea costurilor tichetelor sociale (150 euro/an) pentru copiii cu frecvență perfectă, Ovidiu Rom oferă materiale educaționale, formare și ateliere de schimb de informații care au loc periodic pe parcursul anului.

4. Cum sunt implicați părinții?

Pentru a primi tichete sociale, copiii lor trebuie să vină la grădiniță în fiecare zi (absențele din motive medicale vor fi justificate cu scutiri); părinții trebuie să participe la activități, prin rotație, o dată pe lună, ca asistenți ai educatorului, pentru a se familiariza cu activitățile din grădiniță. Ei trebuie să fie prezenți și la lecțiile deschise lunare, pentru a învăța cum să lucreze cu copiii.

5. Cum poate programul să funcționeze la nivel național, când atâtea comunități nu dispun de spațiul necesar?

Când oamenii își doresc cu adevărat să găsească soluții, sunt uimitor de abili și creativi: există grădinițe organizate în camere de depozitare, în case abandonate și benzinării, chiar și în casa primarului (Castelu, județul Constanța).

6. Cât va costa implementarea programului la scală națională?

Costul este de aproximativ 250 euro per copil/an. Estimările privind numărul de copii care trăiesc într-o sărăcie extremă în România variază foarte mult. Se nasc aproximativ 200.000 de copii pe an, deci ar trebui să fie cam 600.000 cu vârste de 3, 4 și 5 ani. Dacă presupunem că 10% trăiesc în sărăcie, atunci 60.000 de copii ar fi eligibili pentru program. Costul s-ar ridica la 15 milioane de euro pe an. Puteți compara cu costurile întreținerii unei persoane în închisoare pentru un an.

ANEXA 6: CONTEXTUL LEGAL ȘI STRATEGIC

Pe 9 februarie 2011 a intrat în vigoare Legea Educației Naționale. Elementele de noutate cu impact asupra proiectului *Fiecare Copil în Grădiniță* sunt:

Art. 23 Încorporarea pentru prima dată a educației antepreșcolare (0 – 3 ani) în Legea Educației;

Art. 28 (2) Învățământul local cu responsabilitatea de a asigura disponibilitatea din ce în ce mai crescută a învățământului preșcolar în comunități;

Art. 23 (b) Introducerea clasei pregătitoare obligatorie pentru copiii de 6 ani;

Art. 58 Recunoașterea importanței activităților educaționale, recreative, din timpul liber precum și de învățare remedială și

Art. 12 (1) Menționează că Statul susține antepreșcolarii și preșcolarii cu probleme și nevoi sociale.

Proiectul *Fiecare Copil în Grădiniță* este corelat cu noua lege a educației prin:

- (1) Modulul „Șotron Zero”, programe educaționale pentru copiii de 2-4 ani;
- (2) Facilitarea accesului la educație preșcolară pentru copiii săraci prin recrutare activă;
- (3) Pilotarea clasei pregătitoare în comunitățile care doresc acest lucru, în parteneriat cu inspectoratele școlare;
- (4) Organizarea de Ateliere de Vară și
- (5) Oferirea de tichete sociale pentru prezența zilnică a copiilor la grădiniță.

Educația preșcolară a devenit o prioritate a Uniunii Europene în vederea reducerii abandonului școlar și a numărului persoanelor care sunt excluse social și trăiesc în sărăcie extremă. Pe 17 februarie 2011, Comisia Europeană a lansat un plan de acțiune în favoarea accesului universal la educație preșcolară de calitate, care va fi discutată de statele membre ale Uniunii Europene la următorul Consiliu pe Educație din luna mai.

- 1.a. Invitație către primari pag. 20
<http://www.ovid.ro/wp-content/uploads/2011/03/Invitatie-catre-primari.pdf>
- 1.b. Formularul de aplicație *Fiecare Copil în Grădiniță* pag. 22
<http://www.ovid.ro/wp-content/uploads/2011/03/Formular-de-aplicare.pdf>
- 1.c. Cum a reușit o comunitate să aducă Fiecare copil în școală, Studiu de caz: Castelu, Ovidiu Rom, Iunie 2010 pag. 24
<http://www.ovid.ro/wp-content/uploads/2011/03/Studiu-de-caz-Castelu.pdf>
- 1.d. Scrisoare către Inspectoratele Școlare pag. 28
<http://www.ovid.ro/wp-content/uploads/2011/03/Scrisoare-catre-inspectorate.pdf>
2. *Economist's Plan to Improve Schools Begins Before Kindergarten*, de James Warren, New York Times, 24 decembrie 2010 pag. 29
<http://www.ovid.ro/wp-content/uploads/2011/03/New-York-Times-article-Dec.-24-2010.pdf>
3. *Rich Parents Don't Matter [BUT POOR PARENTS DO]*, de Jonah Lehrer, Wall Street Journal, 22 ianuarie 2011 pag. 30
<http://www.ovid.ro/wp-content/uploads/2011/03/Wall-Street-Journal-article-Jan-22-2011.pdf>
4. *What I.Q. doesn't tell you about race*, de Malcolm Gladwell, The New Yorker, 17 decembrie 2007 pag. 31
<http://www.ovid.ro/wp-content/uploads/2011/03/The-New-Yorker-article-Dec.-17-2007.pdf>
5. *O scrisoare deschisă către români, cetățeni europeni*, de Leslie Hawke, România Liberă, 17 septembrie 2010 pag. 35
<http://www.ovid.ro/wp-content/uploads/2011/03/Open-Letter-published-in-Romania-Libera-Sept-17-2010.pdf>
6. *Open letter*, de Leslie Hawke, The Economist Online, 13 septembrie 2010 pag. 37
<http://www.ovid.ro/wp-content/uploads/2011/03/Open-letter-published-in-The-Economist-Online-Sept-2010.pdf>
7. *Bottom of the heap: The dismal lives and unhappy prospects of Europe's biggest stateless minority*, The Economist, 21 iunie 2008 pag. 38
<http://www.ovid.ro/wp-content/uploads/2011/03/The-Economist-article-June-21-2008.pdf>
8. Documentar „13 Motive” narat de Marcel Iureș: http://www.myvideo.ro/watch/7840773/13_Reasons_to_Believe

